

ПРЕСТРУКТУРИРАНЕ НА ПРОИЗВОДСТВОТО

1 Същност и цели на производствено-реализационното преструктуриране

Радикалните промени в политическата и икономическата система в България през последните години, набиращата ускорение реформа по пазарно-институционалното преструктуриране, както и поетите ангажи-менти за приемането на страната ни в Европейския съюз, налагат раз-работването на комплексна стратегия за структурно преустройство на българската икономика през следващите години в контекста на нейна-та интеграция в този съюз.

Обект на преструктуриране следва да бъдат: институционалните, производственотехнологичните, екологичните, ценовите и въшноико-номическите характеристики на икономиката - на макроикономичес-ко, отраслово и подотраслово, и на регионално равнище. Това пре-структуриране да се насочи към достигането на социално-икономи" ческите, екологическите и институционалните стандарти за пълноп-равно членство на страната в Европейския съюз. То ще се извършва в по-нататъшния ход на пазарната реформа, максимално приспособе-но към конкретните условия на страната, към структурните приори-тети на вътрешния и международния пазар; при съчетаването и взаи-модопълването на саморегулационните механизми на конкуренцията и на държавното регулиране - известно под името индустриална по-литика на държавата. Тази политика успешно се прилага в следвоен-ния период в страните с развита пазарна икономика.

При разработването и прилагането на индустриалната политика на Правителството по развитието и преструктурирането на икономиката следва да се имат предвид:

а) Съдържанието, обхвата, конкретните форми и други особености на тази политика на правителствата в следвоенното развитие на запад-ноевропейските страни, членки на Европейския съюз.

Опитът на тези страни в провеждането на индустриалната политика в годините след войната може да бъде много полезен за конкретизиране на политиката на Правителството за развитието на икономиката - в контекста на нейната интеграция в Европейския съюз.

б) Специално внимание заслужават конкретните национално-исторически, структурно-конюнктурни, социално-икономически, институционални и други особености, влияещи върху индустриалната политика в отделните страни, както и особеностите на различните етапи на след-военното им развитие. Полезни са също и конкретните икономически ситуации, върху чието желано изменение са били насочени действията на държавата в нейната индустриална политика. Използването на метода на аналогията от позициите на системния подход може да се окаже полезно при конкретизацията на стратегията и на политиката за структурното преустройство на българската икономика през следващите години.

в) Най-важно значение обаче за разработването и успешното прилагане на индустриалната политика по развитието и реструктурирането на отраслите през следващите години имат:

- Критичният анализ на развитието, структурните промени и ефективността на отраслите и подотраслите в досегашния ход на икономическата реформа, в т.ч. и на политиката на Правителството.

- Създаването на системно-обвързана, адекватно приспособяваща се индустриално-регулативна политика, осигуряваща целенасочено и високоефективно развитие и реструктуриране на националната икономика с оглед на пълноправното ѝ интегриране в Европейския съюз.

Според характера и обхвата на решаваните проблеми в индустриално-регулативната политика се включват следните три форми: *макроикономическа политика и индустриални връзки; конкуренция и търговска политика, и селективна индустриална политика.*'

„Правителствата участват в индустриалната политика поради след-ните основания: тяхната централна роля в поощряване на индустриал-ното развитие, на образованието и изследванията например, развитие-то на корпоративни форми на икономическите организации, вкл. на син-дикати, големи фирми (поради нарастване на технологичната компле-ментарност или капиталоемкост и на плановете хоризонти) и на противоречията и противоборствата при разпределението на доходите в национален и международен мащаб“.

По своята същност производствено-реализационното преструкту-риране е един непрекъснат процес на приспособяване на отделните сто-пански субекти и на националното производство към непрестанните промени на бизнессредата на отраслово, национално и международно равнище. Това преструктуриране може да се разглежда и оценява в ня-колко плоскости от гледна точка: на развитието на самото производ-ство, на разходите за неговото осъществяване, на стойността и цените на продукцията и услугите, на заетостта на трудоспособното населе-ние, на изискванията на потребителите (на първичното търсене на край-ни продукти и на вторичното търсене на факторите на производство-то), на износа и вноса. В рамките на бизнесорганизациите чрез преструк-турирането се поддържа тяхната икономическа жизненост и реализи-рането на тяхната мисия: печелившото им функциониране в дългосро-чен период. В рамките на националното производство то се прави с цел умножаване на неговите диференциални предимства и повишаване кон-курента способността на международните пазари.

2. Организацияно-управленски аспекти

В организацияно-управленски аспект в производствено-реализа-ционното преструктуриране се включват:

а) На равнище бизнесорганизации, процесите по: обновяване на продукцията, създаване и внедряване на усъвършенствани и нови тех-нологии, продукти, услуги и форми на организация, включително ди-версификация на номенклатурата и асортимента с оглед по-надеждно-то управление на риска и по-общо, на оптимизирането на производе-но-стопанската дейност на тези организации.

б) На равнище национално производство, процесите по: вътреш-ноотрасловото и между отрасловото преструктуриране с оглед подобря-ване на диференциалните му предимства - чрез разширяване и по-ико-номично използване на продуктивните ресурси в отделните видове про-изводства, подотрасли и отрасли и най-вече създаването на

предпоставки за пълноценно разгръщане на пазарната конкуренция, като основен принцип за оптималното разпределение и ресурсоикономично използване на факторите на производството в националната икономика.

През близките години важна социална задача на вътрешноотрасловото, междуотрасловото и регионалното преструктуриране на производството ще бъде създаването на предпоставки за намаляване на мащабната безработица, която има предимно структурно-обусловен характер, тъй като съществено се различават помежду си структурата за професионално-квалификационните изисквания на възможните работни места и професионално-квалификационната структура на търсещите работа.

Преструктурирането на производството и най-вече на комплекса на индустрията следва да се разглежда като системообразуващ фактор, който стои в основата на динамичното пазарно равновесие между предлагането и платежоспособното търсене на стоки и услуги. Индустриалните промени понастоящем не само че предопределят темпа и ефективността на растежа, тъй като чрез тях се реализират новите идеи, технологии и основната част от инвестициите, но те изменят и социалните характеристики на обществото, защото засягат много групи от населението и различни равнища на икономическа активност.

В управленско-регулативен аспект, при преструктурирането на производството е важно да се прави разграничение между органичните свойства на икономиката в качеството ѝ на непрекъснато развиваща се система, и явленията, които предизвикват отклоненията от режима на пазарното равновесие, като синтезираща ориентация на тези свойства. При текущото развитие е нужно да се поддържа съответствието на тези свойства, намиращи израз в ресурсна обезпеченост, техническо равнище, структура на производство и междупроизводствени връзки. При перспективното развитие, свързано с разширяване на мащабите и нарастване на продуктивните качества на производствената система, поддържането на тези свойства налага пълна съгласуваност между структурния, технологичния и стойностно-ценовия метод на управление в рамките на индустриално-регулативната политика на институционалните структури в пазарната икономика. В този случай от решаващо значение е мащабът и ефективността на инвестиционната дейност. „Сега правителствата или техните административни органи заедно с асоциациите на служителите, банките, работническите синдикати, бизнеслабораториите или университетите и дори други по-малки институции, участват в управляващия комплекс на индустрията... Тези институции си сътрудничат, но се и конкурират. Сътрудничеството може да ограничи конкуренцията. Но то може да води до положителни резултати: да се постигнат по-добри трудови отношения, да се максимизира продуктивността на ресурсно-снабдителните връзки, или да се намали ненадеждността спрямо бъдещето в контекста

на индустриалните изменения". „Изоб-що интересите и целите на правителството и частните предприятия са различни. Политиците и държавните служители заемат различни полета спрямо индустриалците. Последните се отнасят към първите като към сила, която обуздава и срива тяхната активност. Обратно, тази дихото-мия в Япония липсва. Тук управленските решения се третират като ком-бинирана операция на правителството и индустрията, които целят едно и също - бърз индустриален растеж. Този подход изглежда е бил успе-шен за достигане на съгласуваните цели в условията на едновременен спад на старите индустрии и зараждането на нови такива".

Ефективното преструктуриране на производството се свежда до: из-менение на съотношението между различните по своите качествени ха-рактеристики продуктивни ресурси, увеличаване на по-качествените за сметка на масовите, със стандартно и ниско качество ресурси - в съот-ветствие с промените в първичното и вторичното търсене на продукти-те, респективно на ресурсите за тяхното произвеждане. В отраслово-тех-нологичен аспект това преструктуриране означава: ресурсоикономична и екологосъобразна насоченост на развитието; увеличаване дела на фи-налните и обслужващите отрасли и тези с висока степен на преработка;

нарастващ дял на вторичните ресурси за сметка на дела на първичните;

нарастващ дял на възстановимите (органични) за сметка на невъзстано-вимите (минерални) ресурси.

България е доста далеч от структурите в реалния сектор на икономиката на посочените страни и то спрямо тях-ното равнище през далечната 1980 г. Негативното, т.е. икономически неефективното различие: близо 1/3 по-висок дял на суровинните отрас-ли (относително по-високият дял на възстановимите суровини у нас се дължи на съществено по-ниската продуктивност на селското стопан-ство) и 1/5 по-нисък дял на преработващите отрасли - спрямо посочените по-долу страни. Тази оценка се подкрепя и от ниския дял на но-восъздадената стойност в БВП: за България през 1986 г. - 34,3 %, а през 1980 г. за Дания - 53,9 %, Франция - 53,2 % и Холандия - 50,7 %. Спо-ред Комитета по енергетика през 1995 г. единица национален продукт се произвежда с 2 до 8 пъти повече енергия, отколкото в развитите стра-ни и с около 4 пъти повече от страните със съпоставимо равнище на доходите. Ниската ефективност на икономиката се дължи в голяма сте-пен на непрекъснатия спад на производството в такива големи отрасли на преработваща продукция, каквито са хранително-вкусовата промиш-леност, машиностроителната, електротехническата и електронна про-мишленост, леката промишленост и други. Само при обслужващите отрасли България понастоящем достига

съответните дялове на трите страни през 1980 год. То се дължи не на самото развитие на тези отрасли, а по-скоро на изпреварващия спад на преработващите отрасли.

Сложилата се структура на националното производство - с доминиращ дял на тежката индустрия, където се прилагат силно замърсяващи технологии, обуславя и високата степен на екологичното замърсяване, България е сред групата на страните от Европа с най-висока степен на екологично замърсяване към средата на 80-те години.

3. Критериални и методически изисквания към преструктурирането

Производствено-реализационното преструктуриране, съчетано с институционалното преструктуриране на реалния сектор в икономиката през следващите години, обективно трябва да се подчини на две групи изисквания, съдържащи се в:

3.1 Концепция за устойчивото развитие

Концепцията за устойчивото развитие, конкретизирана в препоръките на Световната конференция по опазването на околната среда и поддържане на екологичното равновесие на планетата през 1992 г. в Рио де Жанейро. На България предстои да извърши онази мащабна и скъпоструваща работа по екологосъобразното преструктуриране на производството и потреблението, каквато в голяма степен направила страните с развита икономика, в т.ч. нашите партньори от Европейския съюз - във връзка с преодоляване на големите икономически, социални и технологични последици от суровинно-енергийните кризи през 70-те и 80-те години. Алтернативата на новия век е конкурентен и устойчив растеж на икономиката.

3.2 Бялата книга за пълноправното включване на асоциираните страни в интеграционните структури на Европейския съюз.

Основните изисквания в това отношение са представени в последната част на тематиката.

При формирането на насоките и при избора на алтернативите за преструктурирането на реалния сектор в бъдещата икономика, както и на средствата на

индустриално-регулативната политика следва да се осигуряват: развитието и умножаването на диференциалните предимства и максимизирането на ефективността на икономическия растеж, при приоритетно разпределение във времето на задачите, които ще се решават в социалната област с оглед на тяхната значимост и ресурсна обезпеченост.

Всички решения, респ. изборът на варианти за преструктуриране в системата на икономиката, касаят бъдещето. От тази гледна точка твърде важна е надеждността на информацията, както и подходът за измерване и оценка на ефективността на тези решения.

Изисквания в това отношение включват:

3.3 Последователно прилагане на системния подход

Последователно прилагане на системния подход при водещата роля на общите проблеми по отношение на решенията на включените в тях частни проблеми. Поради това формирането и оценката на алтернативите за преструктуриране на реалния сектор на икономиката следва да се правят в рамките на националното счетоводство, на националните сметки.

3.4 Макроикономическа оценка на отраслите

Всеки отрасъл, подотрасъл и вид производство да се оценява от макроикономически позиции, с отчитане на производствено-реализационните му взаимовръзки и взаимоотношения с останалите елементи и свързаните с това генерирания на мултипликативно-акселеративни стойности от косвени разходи и ефекти, които се наслагват върху съответните преки, и се получават пълните разходи и ефекти, характеризирани производството и реализацията на продукцията, в т.ч. трансформирането на добавената стойност в реализираната крайна продукция.

При спазването на тези методически изисквания могат да се избегнат съществените слабости на прилаганата в стопанската практика неокласическа статична методология. Последната насочва решенията в рамките на статичното пазарно равновесие и адаптирането на пазарните цени към технологичните и структурно-организационни характеристики на сложената се икономическа система. Това е още повече

нео-правдано при типично нестационарния характер на развитие, който се характеризира с радикални структурни промени в нашата икономика и то при неразвити пазарни отношения. В този случай пренебрегването на взаимодействието между правите и обратните вътрешност? аслови и междуотраслови връзки, формиращи взаимосъгласуваните организа-ционна-технологични и ценови съотношения в икономиката, е крайно неоправдано. В частност, основните допускания в статичната методология съдържат: „Главните предположения за процесите на развитие на производствената система са: съставът на факторите на развитие е пре-допределен, всеки един от тях е вътрешно еднороден; техническият про-грес се разглежда като явна функция на времето: допуска се проста възпроизводимост на структурно-технологичните съотношения в тази система, както и пълна съизмеримост на факторите (разходите) и ре-зултатите от производствено-стопанската дейност за различни, дори твърде отдалечени периоди, без да се вземат предвид настъпилите ка-чествени изменения”.

Следователно става дума за методически правилното решаване на проблема за съпоставимост и съизмеримост на структурните изменение-ния, респ. за взаимообвързаното съгласуване на технологичните и стой-ността-но-р еализационните характеристики на тези изменения в бъдеще-то, с отчитане на правите и обратните връзки, на преките и косвените разходи и ефекти.

Прилагането на посочения методически подход и изисквания как-то при аналитични, така и при прогнозни оценки и решения в изследо-вателските разработки, е правено много пъти. Направени сравнения по-стфактум показват висока надеждност на прогнозираните в миналото структурни характеристики, и то както за условията на 80-те години, така и при радикално нарасналата структурно-производствена и структур-но-ценова неустойчивост на икономиката след 1990 год. Подобен под-ход с повече от 3000 номенклатурни позиции на националното произ-водство редовно се прилага в Япония, към които се пригажда индуст-риално-регулативната политика на правителството и другите институ-ции.

3.5 Формиране и избор на икономически ефективни решения

На равнище отделни стопански субекти и по-специално на биз-несорганизациите от реалния сектор методическите изисквания при формирането и изборът на икономически ефективни решения по пре-структурирането и диверсификацията на тяхната дейност включват:

а) Съобразяване с определените приоритети и свързаните с тях конкретни стимулационно-регулационни параметри в отрасловото и подотрасловото преструктуриране на националното производство.

б) Разработване на конкурентни варианти за производствено и продуктово преструктуриране, включително диверсифициране на производствено-стопанската дейност.

в) Използване като първи филтър за оценка на ефективността равенството между пределните разходи и пределните ползи, като критерий за определяне на обема (мащаба) на производствено-стопанската

4 Институционално-структурни аспекти

Институционално-структурният аспект при управлението на икономиката има също така голяма значимост за неговата ефективност. Това е валидно за всяка икономика и се реализира под формата на: периодично извършвания реинженеринг на организационните структури на фирмите; развитието на корпоративното управление на разрастващите се бизнесорганизации, дистрибуторски мрежи, субконтракторни вериги и други икономически алианси на субектите в пазарната икономика; увеличаването и разрастването на мултинационалните компании; развитието на механизмите на управленско-регулативни въздействия в регионален и световен мащаб и т.н.

Институционално-структурният аспект в управлението на бизнесорганизациите, както и на цялата икономика има важно значение за ефикасността на самия модел на пазарната икономика. Нека припомним, че Нобеловата награда за икономика през 1992 год. бе дадена за постижения в областта на изследване ролята на промените на институционалната структура - във вековния прогрес на водещата в света американска икономика. Както бе посочено по-напред, създаването и усъвършенстването на пазарно-институционалните структури има решаващо значение за успеха на пазарната трансформация на страните от Централна и Източна Европа, в т.ч. за някои от остриите проблеми в тази област у нас.

В частност развитието на корпоратизма у нас ще създаде условия за по-доброто

балансиране между специфичните групи на обществото, тъй като ще укрепи неговата стратификация, респ. стабилност. Корпо-ратизмът е следствие от развитието на бизнесорганизациите през последния век, особено по линия на вертикалната интеграция, както и на създаването на различни форми на икономически алианси.

Стратификацията на обществото, в т.ч. на неговата най-важна съставна част - икономическата система, през следващите години ще нараства успоредно с нарастването на интеграцията в мащабния единен вътрешен пазар на Европейския съюз. По такъв начин ще се съкрати времето за изграждането на ефикасни пазарно-институционални структури у нас според стандартите на този пазар, вследствие на което в нарастваща степен ще могат да се ползват както ефектите от разгръщането на конкуренцията, така и тези от управлението на икономиката при такива структури.

Както се показва в четвърта част на книгата, институционалните структури и техните прогресивни изменения заедно с развитието на технологичния прогрес и целесъобразното развитие на човека и обществото формират фундамента на устойчивото развитие - като синтез на глобалната стратегическа насока за развитието на света през XXI век.

5. Организационно-управленски аспекти

Когато говорим за Организационно-управленски аспекти по реструктурирането на производството се има предвид, от една страна, индустриално-регулативната политика, насочена към поддържането на подходяща институционална и по-общо бизнессреда, и стимулиране на целенасочено бизнесповедение на стопанските субекти и от друга, рационализирането на мениджмънта и маркетинга на производствено-стопанската дейност на стопанските субекти.

Разбира се, валутният съвет у нас стесни възможностите за по-мащабна и по-масирана индустриално-регулативна политика, както и за финансовата маневреност в дейността на стопанските субекти. Това значително се почувства в началния период от рестрикционната дейност на този съвет. Става дума само за стесняване, а не за ликвидиране възможностите по линия на индустриално-регулативната политика на държавата, както и при провеждането на вътрешноикономическата политика на стопанските субекти. С въвеждането на такъв съвет стана един вид връщане към финансово-кредитните условия и валутни съотношения от времето на златния стандарт. Тогава, както индустриално-регулативната политика, така и вътрешноикономическата политика на стопанските субекти осигуряваха висок темп на

растеж и ефективно пре-структуриране на икономиката, при пълноценно използване главно на екстензивните резерви. Пример за това е развитието до края на 60-те години, както и значимите успехи в това отношение и то за сравнително кратки периоди на страни, където действа валутен съвет с цените, по които се реализира продукцията на всичките отрасли, а не на производственотехнологична обвързаност. Напротив, в това отношение, макар и със забавен темп след 1993 год., са в ход обратни процеси на производственотехнологична дезинтеграция на националното производство, особено във вече посочените вертикални производственотехнологични вериги, в чиито завършващи отрасли спадът на производството не бе прекратен. Този извод се потвърждава и от намаляването на коефициентите на свързаност и на отношенията между реализираната и произведената брутна продукция на отраслите, изчислени въз основа на отрасловотехнологичната структура на икономиката. Последните имат много по-широк обхват на косвените разходи и резултати в сравнение с третираните по-горе аналогични показатели. Би следвало да се подчертае, че макар и забавено, продължава дезинтеграцията в производственотехнологичните и разменно-реализационните връзки (по отношение на продукцията за вътрешно потребление и износ), но същевременно протича и процес на ускорена интеграция в икономика-та - по линия на основния за функционирането на пазарно-институционалните структури отрасъл - финанси, кредит и застраховки, който се поддържа и от другите три основни инфраструктурни отрасли - търговски отстъпки, транспортни услуги и съобщения.

От съществено значение при ограничените възможности в чисто финансово-кредитната дейност при условията на Валутния съвет е да се използват по-пълно резервите за нарастване ефективността на икономиката като цяло, както и на дейността на самите стопански субекти. Ето някои по-важни от тях:

5.1 Резервите за нарастване ефективността в рамките на националната икономика

а) Не се налага обосновка на необходимостта от разработването на програма с приоритетни цели за по-нататъшното взаимосвързано институционално и производствено-реализационно преструктуриране на икономиката - като една от най-важните предпоставки за успеха на икономическата реформа; за излизане от кризата, за оживяване и ускоряване на икономическия растеж. Достатъчно в това отношение е да се припомнят посочените по-горе препоръки в Бялата книга за присъединяване на асоциираните страни като пълноправни членки на Европейския съюз, както и разработването на програма за устойчиво развитие на Унгария през следващите 10-15 г. (до 2010 г.). В последната, в съответствие с изискванията за устойчиво развитие, се акцентира върху ресурсоикономичното развитие и най-вече върху коренната промяна при производството и потреблението на енергийните ресурси; увеличаване дела на възстановимите ресурси, като се отчетат трайните

тенденции на изменение в климатичните условия; прогнози-ра се средногодишен темп на растеж на човек от населението 4,7 % през периода 1996-2010 год., при което ще се постигне сегашният БВП на човек от населението в развитите икономики на Европейския съюз;

делът на инвестициите в БВП да нарасне от 20 на 25-28 %; делът на крайното потребление на енергийни ресурси от домакинствата да спадне от 38,3 % през 1993 г. на 33 % през 2000 г.; да се увеличи делът на потребяваните услуги в здравеопазването, образованието, културата, спорта и другите персонални услуги за сметка намаляване дела на стоките от материално-веществен характер; във връзка с това да се ограничи рекламирането на стоки, водещи до утвърждаването на консумативния стил на живот и т.н. Добро начало в това отношение у нас са Националният план за регионално развитие, както и намеренията на Правителството за нова политика към ускорен икономически растеж през следващите години.

б) Разработване на приоритетни насоки от стопанските министерства и ведомства за преструктуриране на съответните производства и дейности - като конкретизация на националната програма за преструктуриране и рационализиране на производството. Реализирането на тези приоритети следва да се подкрепя с едни или други организационни и стимулиращи мерки независимо от това, че някои от тях ще се натъкнат на финансови ограничения, особено в началния период от време, В частност, важни насоки в това отношение са:

- Машабно използване на значително по-ефективните вторични ресурси.
- Разширяване възможностите за работа на ишлеме, вкл. и за чуждестранни клиенти.
- Пълноценно използване възможностите на бартерните сделки.
- Използване възможностите на холдинговите форми за по-добра организация и управление - в рамките на държавните предприятия, както и на контрактните форми на икономически взаимоотношения.

• Разширяване практиката на авансиране в рамките на минималната работна заплата на безработните, които се ангажират в отглеждането на тютюн, захарно цвекло и др. култури, търсени на вътрешния и най-вече на външния пазар.

в) Промяна в амортизационната политика, като се правят редовни осъвременени преоценки на дълготрайните активи и целевото използване на амортизационните отчисления за възстановяване и обновяване на съответните активи.

5.2 Резервите за нарастване ефективността в рамките на бизнесорганизациите

а) Разширяване възможностите за отдаване на свободни мощности под наем.

б) Намаляване частта от печалбата за изплащане на дивиденди и нейното използване за рационализиране на производството.

в) Съкращаване дела на субсидираните от фирмите услуги за техния персонал.

г) Установяване на надеждни контрактни отношения между субектите от преработващата промишленост и тези от селското стопанство, в т.ч. фгочърсни и лизингови сделки, както и включване на персонал от промишлени фирми в пиковите моменти на селскостопанската работа и др.